

Schrijven in de Grauwzone

Chris Ceustermans

Schrijven in de Grauwzone

J.M.H. Berckmans
de biografie

Uitgeverij
**VRJ
DAG**

Deze uitgave kwam tot stand met de steun van het
Vlaams Fonds voor de Letteren

© 2018 – Chris Ceustermans & Uitgeverij Vrijdag
Jodenstraat 16, 2000 Antwerpen
www.uitgeverijvrijdag.be

Omslagontwerp: Mulder van Meurs, Amsterdam
Vormgeving binnenwerk: theSWitch, Antwerpen
Foto omslag: Dimitri Van Zeebroeck

NUR 321
ISBN 978 94 6001 658 5
D/2018/11.676/414
e-boek
ISBN 978 94 6001 672 1

Voor Jean-Marie Berckmans en Kamiel Vanhole,
schrijfbroeders voor eeuwig en altijd.

Niets van deze uitgave mag door middel van elektronische of andere middelen, met
inbegrip van automatische informatiesystemen, worden gereproduceerd en/of openbaar
gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding: Scherven van een mensenleven	9
Prelude: Van eenen Wildzang & eene heftig claxonnerende vliegende Zottin	12
De kleine professor tussen vilbeluik en exercitieplein: een jeugd in het kamp	15
Een Limburger in Antwerpen	30
De geschiedenis van de revolutie	53
In de grauwwzone	73
Wuthering Heights: 'Het mooiste koppel ter wereld'	92
Nazomer te Bari	111
De dag dat The Mekons naar de Paradox kwamen	124
De zevenslaper ontwaakt	139
Rock & roll met Frieda Vindevogel	165
Bulderdrang in Barakstad	180
Berckmans & Pafke naar Klein Konstantinopel	198
Love will tear us apart	214
De geesten van de grauwwzone	233
Hongerkunstenaar	252
Op zoek naar suikerhevel	265

Lente in Alaska	284
Final rust in Putteke	298
Post scriptum: Historiograaf van de revolutie	307
Dankwoord	311
Bibliografie	313
Personenregister	321

Inleiding: Scherven van een mensenleven

Lange tijd was J.M.H. Berckmans voor mij vooral een naam. De mythe van de compromisloze tegendraadsheid die je als jongeman aantrekt. Begin jaren negentig van de vorige eeuw stonden in mijn studentenkamer amper Nederlandstalige boeken. *Vergeet niet wat de zevenslaper zei*, Berckmans' tweede poging om in de Nederlandse literatuur in te breken, bezat ik echter wel. Waarom ik precies dat boek had gekocht en geen Brusselmans, Hemmerechts of Lanoye, is een van de vele dingen die ik hoop te ontdekken in de zoektocht naar de scherven van Berckmans' bestaan.

Bijna een kwarteeuw later is nog niets van mijn fascinatie voor J.M.H. Berckmans verdwenen. En daarin ben ik lang niet de enige. Literaturredactanten, onder wie opvallend veel jongeren, blijven zijn werk zoeken en ontdekken. Bundels waarvan tijdens Berckmans' bestaan soms amper enkele honderden exemplaren verkocht werden, wisselen nu voor vele euro's van eigenaar. In afwachting van Berckmans' verzameld werk moet iemand die alles van de schrijver wil bezitten lang zoeken. Zo las ik op een website voor tweedehandsboeken een advertentie voor Berckmans' *Café De Raaf nog steeds gesloten*: 'Niet te koop! Enkel te ruil met ander werk van J.M.H. Berckmans!' Enkele uren later was de advertentie verdwenen. Twee lezers hadden elkaar ontmoet.

Aan J.M.H. Berckmans kleefde een imago van de ultieme Vlaamse poëte maudit, zelfdestructief en tegelijk onverwoestbaar, een woordenspuwende Charlie Parker. De man die in gladde marketingtijden zijn volk leerde dat schrijven nog rock-'n-roll kan zijn. Maar wat J.M.H. Berckmans tien jaar na zijn dood vooral intrigerend maakt, is dat unieke taaluniversum. Een taaluniversum dat, zoals het leven, bleef evolueren of imploderen. Je kan van Berckmans houden of niet, maar

het is onmogelijk om hem te vergeten nadat je een pagina van hem hebt gelezen. Leven was voor hem schrijven. Berckmans, die Samuel Beckett als een van zijn grootste voorbeelden zag, is een van de grote Vlaamse vernieuwers in de lijn van Louis Paul Boon en Ivo Michiels. Met dezelfde verbeterde authenticiteit probeerde hij zijn existentie in taal om te zetten. Wat voor bestaan heeft iemand geleid om zo'n uitzonderlijke teksten voort te brengen? Die wisselwerking tussen leven en schrijven in kaart brengen, lijkt me de enige bestaansreden van een schrijversbiografie.

Zelf heb ik J.M.H. Berckmans maar enkele keren ontmoet. De eerste keer op het Antwerpse literatuur- en muziekfestival De Nachten waar ik in 1997 zelf optrad. En in 1999 schreef ik als journalist voor *De Morgen* een stuk over hoe hij met literaire vrienden zoals Kamiel Vanhole apestoned de Amerikaanse luchtmachtbasis van Kleine-Broegel binnendrong op zoek naar kernbommen. Naast de wietgeur herinner ik me vooral dat hij zich geen moer aantrok van de strakke organisatie van de evenementen en alleen zijn eigen ding deed. In het Vlaams dat hij sprak, herkende ik af en toe woorden van mijn jeugd in een dorp in de Limburgse Kempen, vlak bij het garnizoensstadje waar Berckmans de eerste jaren van zijn leven doorbracht. Nadien belandde hij, net zoals ik, in Antwerpen. Het intrigeerde me hoe hij als vernieuwend schrijver bleef putten uit de klanken en beelden van die armoedige jeugd in de Kempen met woorden als 'niks petik' ('het stelt allemaal niet veel voor' in Algemeen Nederlands).

Toen ik na vele omzwervingen als journalist, docent en wereldverbeteraar in Brussel mijn eerste roman, *De boekhandelaar* (2014), schreef, speelde Berckmans daarin een bijrol als een ongrijpbaar en mythisch figuur. Veel breinwerk zat daar niet achter. Wanneer ik dacht aan een van de nevenpersonages, een poète maudit, dook Berckmans spontaan op. Ik wist weinig over zijn leven. Toen ik over het Berckmans-personage schreef, dacht ik de realiteit naar mijn hand te zetten, dacht ik dat ik overdreef. Ik noemde dat personage Jean-Marie Hertmans om het fictionele karakter te benadrukken. Ik kwam er pas later achter dat mijn beschrijving van het Berckmans-personage niet zo ver van de werkelijkheid lag.

Via *De boekhandelaar* ontmoette ik enkele van Berckmans' boezemvrienden zoals Geert Breës, jarenlang diens secretaris, en Dirk Smits, alias Raimundo van Bedaf. Zij werden kennissen met wie ik lange gesprekken voerde over al dan niet papieren levens, vaak ook over Berckmans. Ik besepte almaar meer wat een grote indruk hij als schrijver en mens op zijn omgeving had gemaakt.

Op een avond presenteerde ik voor een literair tijdschrift een editie over non-conformisme in een hip Antwerps restaurant. Het had een oase van rust moeten zijn. In realiteit was het niet alleen met literatuurjunkies gevuld, maar ook met een kolonie kantoorbobo's. Bovendien galmde de ruimte als een zwembad tijdens een sportdag voor bakvissen. Toen stapte Berckmans' vriend Geert Breës op het podium, sloot de ogen en zette de eerste regels van Berckmans' verhaal 'Kaddisj voor een groene rat' in. De tekst boorde zich als een oerkreet door de witte ruis. Het publiek werd muissstil. Er was contact. Kippenvel. Op dat moment wist ik: ik wil meer weten over de oorsprong van die tekst.

Het schrijven van de biografie werd een fascinerende reis van Berckmans' Leopoldsburg naar het ereperk van het Antwerpse Schoonselhof met talloze tussenstops en tientallen ontmoetingen met mensen die een rol speelden in zijn bestaan. Onderweg stootte ik op honderden brieven die Berckmans sinds de jaren zestig had gestuurd aan vrienden en geliefden – vaak personages in zijn werk. Onder meer de brief aan het meisje uit Hoboken waarnaar hij in zijn debuutroman *Geschiedenis van de revolutie* (later herdoopt tot *Brief aan een meisje in Hoboken*) verwijst. Versnipperd over vele vrienden liet hij ook heel wat ongepubliceerde manuscripten na.

Dit boek wil het verhaal vertellen van de oorsprong van een uniek taaluniversum. Het leven achter een levenswerk. Omdat het Berckmans' verhaal is, laat ik vaak zijn eigen woorden weerklinken. Hopelijk verleiden ze om het intrigerende werk van Berckmans te blijven ontdekken. Ondanks alle details over de totstandkoming ervan, blijft de magische maalstroom van zijn literatuur deels onvatbaar. Zo hoort het ook.

Prelude: Van eenen Wildzang & eene heftig claxonnerende vliegende Zottin

Op een weekavond in augustus 2008 raast een witte Citroën 2 pk door de straten van de Antwerpse voorstad Merksem. De chauffeur trekt op, remt, claxonneert. Op de passagiersstoel schuift een stapel papier heen en weer wanneer de 'geit' in de bochten overhelt. Het originele en dus bevlakte manuscript dat de schrijver J.M.H. Berckmans net heeft afgewerkt: 'Uit het Leven van eenen Wildzang & eene heftig claxonnerende vliegende Zottin'. De chauffeur vloekt. Hij is in allerijl op zoek naar een plaats waar hij fotokopieën kan nemen. Dat is de instructie die zijn vriend Jean-Marie hem heeft gegeven. Op dat tijdstip is in die Antwerpse faubourg een kopiezaak echter even moeilijk te vinden als een benzinestation op de Noordpool. De opgejaagde chauffeur tuft uiteindelijk naar de straat waar uitgever Rudy Vanschoonbeek woont en waar diens eega Marijke op de hoek staat te wachten om het voertuig naar de juiste locatie te loodsen.

Berckmans zit al twee uur bij de uitgever thuis op zijn adjudant/kameraad te wachten. Hij is in opperbeste stemming en praat met Vanschoonbeeks zoon Jakob over diens eindwerk over zijn oeuvre. Weinig duidt erop dat Berckmans luttele maanden eerder op intensieve lag en dat de dokters hem bezworen dat hij een vogel voor de kat was als hij nog een sigaret zou opsteken. Hij rookt op die zondagavond in Merksem als vanouds aan de lopende band en smeedt plannen voor de toekomst, wat in zijn geval wil zeggen: voor het volgende boek. Hij heeft al een fotograaf gevonden voor de foto op de achterflap. Hij staat op het punt om opnieuw met de uitgever in zee te gaan die in 1989 zijn spraakmakende eerste verhalenbundel *Vergeet niet wat de zevenslaper zei* had uitgebracht en die een nieuwe uitgeverij heeft opgericht.

Vanschoonbeek ontving op 24 juli 2008 een weinig alledaagse e-mail van Guy Plas, centrumleider van het OCMW van Antwerpen en personage in Berckmans' laatste boeken. J.M.H. Berckmans, Lange Batterijstraat 3/01, 2018 Antwerpen, had een 'spraakmakend' boek geschreven maar bezat geen e-mailadres of telefoon. Hij zocht een 'fatsoenlijke uitgever'. 'Discretie vereist en verzekerd, klein gebrek groot bezwaar. Met groet en in opdracht van Jean-Marie,' zo eindigde het bericht. Dankzij de bemiddeling van Plas, in Berckmans' proza met de koosnaam 'schurk' vereerd, kwam het tot de afspraak in Merksem.

Wanneer Berckmans' adjudant omstreeks tien uur bij Vanschoonbeek komt binnengestormd, sakkerend dat in dat gat geen kopieerapparaat te vinden is, kan zelfs dat Berckmans' opgewekte stemming niet verstoren. Het gezelschap keuvelt en drinkt voort. Af en toe verdwijnt Berckmans met zoon Jakob naar de tuin om te roken en te praten. De vrouw des huizes maakt voor de gast een voedselpakketje klaar. Over één ding doet Berckmans moeilijk: hij wil zijn originele manuscript onder geen beding bij de uitgever achterlaten. Een digitale versie van de tekst heeft hij niet. Hij kan niet uit de voeten met computers en printers, en wordt daarbij geassisteerd door vrienden zoals filmmaker Dimitri Van Zeebroeck en de Fietsenfikser, die samen met het OCMW als literair secretariaat fungeren voor de chroniqueur van Barakstad. Zij zorgen ervoor dat zijn teksten worden getypt en afgedrukt. Berckmans heeft er behoefte aan om zijn jongste manuscripten als een talisman in een supermarktzakje met zich mee te dragen.

Uiteindelijk verdwijnt Berckmans met zijn manuscript over de 'heftig claxonnerende vliegende zottin' in de witte geit die hem naar Antwerpen-Zuid zal voeren. Zelfs bij een potentiële uitgever de originele tekst achterlaten, is voor hem ondenkbaar. Op het laatste nippertje holt de alerte eega van de uitgever naar het vehikel en weet Berckmans ervan te overtuigen de volgende dag naar de uitgeverij af te zakken om zijn manuscript daar te laten kopiëren.

Berckmans wordt naar Antwerpen gechauffeerd, krijgt een korte opwelling van wanhoop waarbij hij fulmineert dat ze hem naar het gekkenhuis moeten brengen, kalmeert, drinkt met zijn adjudant een

glas in café 't Hof van Ellende en wordt ten slotte afgezet bij zijn OCMW-studio in de Lange Batterijstraat.

De volgende dag springt hij bij de nieuwe uitgeverij Vrijdag binnen, opvallend kwiek voor zijn doen. Het manuscript wordt gekopieerd. Vanschoonbeek belooft de tekst zo snel mogelijk te lezen en te laten weten of het licht voor publicatie op groen staat. De mannen zullen elkaar nooit meer horen of zien. Op zondag 31 augustus, de dag voor Vanschoonbeek Berckmans zou contacteren om de uitgave van diens 'Wildzang' te bevestigen, wordt de schrijver door Dimitri Van Zeebroeck dood aangetroffen in de afgeleefde sofa waarin hij het grootste deel van zijn laatste jaren in eenzaamheid doorbracht.

De kleine professor tussen vilbeluik en exercitieplein: een jeugd in het kamp

Op een bloedhete augustusdag in het jaar 2000 werd Jean-Marie door zijn boezemvrienden Geert Breës en Dirk Smits, alias de personages Goedertier en Raimundo van Bedaf, door de straten van Leopoldsburch gereden. Vanaf de passagierszetel van de Ford rakelde hij verhalen op over zijn jeugd, over gewelddadige dorpsvetes zoals die tussen rivaliserende winkeliers die hij in het verhaal '10 oktober 1960' zou beschrijven.

Jean-Marie wilde naar zijn ouderlijk huis op de Lommelsesteenweg 14, waar hij dertig jaar geen voet had binnengezet. Dirk Smits parkeerde de wagen bij het arbeidershuisje met gloednieuwe ramen en deuren in groene pvc. De eigenares van de woning reageerde achterdochtig op de graatmagere maar praatgrage man in wapperend hemd en een T-shirt met een afbeelding van de baardige Ho Chi Minh. Aanvanke-lijk wou ze hem niet binnenlaten. Toen zijn vrienden uitlegden dat hij een schrijver was op zoek naar zijn geboortehuis ontdooide de vrouw. Ze bleek een lerares en had de naam J.M.H. Berckmans al horen vallen. Toen ze de huiskamer betraden, knalde een uitgelaten Jean-Marie tegen een glazen kast. De eigenares bekeek het gebeuren met enige bezorgdheid.

'Als hij alleen voor de deur had gestaan, had ik hem nooit binnengelaten,' vertrouwde ze Dirk toe.

'Die kast stond er vroeger niet,' mompelde Jean-Marie met zijn bril schots en scheef op de neus. Daarna begon hij te vertellen over hoe de Berckmansen tijdens zijn eerste levensjaren met acht personen in dat kleine huisje woonden. Over de mensen die hem bijna een halve eeuw voordien op die plek omringden en die nog altijd in zijn proza opdoken.

‘Ik finish als eerste, pardoos in een kraambed in het hospitaal van Mol nota bene, maar koester daarbij geen noemenswaardige gevoelens van trots of tevredenheid,’ schreef hij in het verhaal ‘De Ballade van Wasted Youth’. ‘Op de plaats en het ogenblik van aankomst regent en stormt het en rukt de wind hard en genadeloos aan de bladerloze kruinen van de vlierboom en de pruimelaars op het bleekveld naast de mesthoop.’

Of het werkelijk stormde op woensdag 28 oktober 1953 toen Jean-Marie Henri Berckmans in het ziekenhuis van de Kempense gemeente Mol uit de buik van Camilla Wouters (°1930) werd gerukt, staat niet vast. Wel zeker is dat Jean-Marie Berckmans als oudste zoon van Armand Berckmans (°1929) op materieel vlak niet meteen het grote lot gewonnen had. Evenmin was het een droomstart voor de radicale schrijver die hij later zou worden. Zijn vader was een ongeschoolde arbeider, hopeloos op zoek naar een job die hem lag. Zijn fijngebouwde moeder was huisvrouw, evenmin geschoold, zij het met een groeiende passie voor wereldliteratuur.

Grootmoeder langs moederskant, Elvire Willemoens (°1895), later in Jean-Maries werk bekend als ‘Mie Bees, een bebrilde en besnorde negentiende-eeuwse koningin’, was de weduwe van Jean-Joseph Wouters (°1893) die in de Tweede Wereldoorlog een oog verloor en, na een pijnlijke lijdensweg, in ‘49 het andere voorgoed sloot. Samen met broer Jan betrok weduwe Wouters het bakstenen arbeidershuisje aan de Lommelsesteenweg, vlak bij het ‘vilbeluik’, nu een braakliggend perceel overwoekerd met onkruid. Toen konden ze er de varkens horen gillen en het schietmasker horen knallen. In dat huisje, waar de voorkamer tot slaapkamer voor de ouders van Jean-Marie was omgebouwd, zou de snel aangroeiende familie Berckmans tot 1964 wonen.

De kleine Jean-Marie werd in de achterkamer op de etage bij Mie Bees ondergebracht. Daaronder bevond zich de kamer van grootoom Jan. Van enig modern comfort was geen sprake. Kleine en grote behoeften werden gelenigd in het schijthuisje tussen kolen- en kippenhok. De uitwerpselen dienden als mest voor de pruimenbomen op de smalle, lange strook grond achter de woning, grenzend aan velden en weiden. En aan de ‘strontbeek’ of ‘slachtersbeek’ waarin het nabijgelegen slachthuis dierlijk afval loosde dat zelfs voor bloedpens onbruikbaar

was. In diezelfde beek hadden zich terugtrekkende SS’ers in 1944 een twintigtal ‘losgelaten’ politieke gevangenen afgeslacht. Jean-Marie fietste elke dag langs het herdenkingsmonument en vroeg zich vaak af wat die mensen hadden misdaan.

Het hart van het huis was de Leuvense stoof in de achterkeuken. Mie Bees en oom Jan hadden daar hun vaste plek, elk in hun zetel aan beide zijden van de kachel; Jan als verbeterd socialist vaak vloekend en tierend tegen god en grootkapitaal vanachter zijn Volksgazet. Grootoom Jan werkte als metselaarsknecht en bouwde onder meer de massieve sokkel van het monument voor de lokale slachtoffers van de twee wereldoorlogen op het gemeenteplein. ‘*Aux vaillants Defenseurs de la patrie*’, staat op het monument gegrift, met daaronder een bordje: ‘verboden het monument te betreden’.

De oorlog vergeten, was in ‘het kamp’, zoals de Leopoldsburgers hun dorp noemen, een onmogelijke zaak. Iets verder, bij het stationsplein, staat nog altijd een Amerikaanse Sherman tank met de loop gericht op de gevel van de vroegere bioscoop ‘Splendid’, waar de geallieerden in 1944 de bevrijdingsactie startten die later werd verfilmd in *A Bridge Too Far*.

Grootvader Berckmans was zoals vele gelukzoekers vanuit Brussel naar het in 1850 uit de grond gestampte garnizoensstadje Leopoldsburg afgezakt om er als militair aan de kost te komen. Daar ontmoette hij de plaatselijke Bertha Weber (°1901), een kind uit een familie van militairen en door Jean-Marie vanwege haar gierigheid ‘Vrekke Webbe’ genoemd. Na hun huwelijk installeerde het koppel zich in een huis aan de Diestsesteenweg. Hun zoon, Jean-Maries vader Armand, was halfweg de jaren vijftig een knappe en robuuste jongeman van verschillende stielen en bijna evenveel ongelukken. Iemand die vocht met zijn plaats in de wereld en met zichzelf. Hij kwam aan de kost als helper in een slagerij (bij de vader van de latere judokampioene Ingrid Berghmans), chauffeur-instructeur bij het leger en mijnwerker. Lang kon hij het blijkbaar niet op dezelfde werkplek uithouden. Zo knalde hij op een dag een kogel door zijn dikke teen om een poos thuis te kunnen blijven. Later zal Jean-Marie noteren dat zijn vader bij dokters in Hasselt behandeld werd voor manisch-depressief gedrag – ‘dat echter niet

erfelijk zou zijn,' zo verzekerde de arts. Of Armand Berckmans werkelijk manisch-depressief was, staat niet vast. Wel is zeker dat Armand Berckmans' broer Louis aan manische depressie leed en een tijd in de psychiatrische vleugel van het militair hospitaal van Antwerpen verbleef. Ook Jean-Maries tante ging gebukt onder de kwaal die hij 'de vloek van de Berckmansen' noemde. Zij zou zichzelf later met een overdosis slaapmiddelen van het leven beroven.

Ondanks het kleine huisje van Mie Bees en oom Jan, breidde het gezin Berckmans zich op het eind van de jaren vijftig in strak tempo uit. In 1958, 1959 en 1961 werden respectievelijk Paul, Greta en Renée geboren, die zich bij Jean-Marie voegden in de achterkamer van Mie Bees. Voor Paul geboren werd, trof het jonge gezin Berckmans een drama dat zou blijven wegen. Op 14 augustus 1955 zag Serge Berckmans het levenslicht. Op een avond, half januari 1956, had het kind hoge koorts. Een dokter uit de wijk onderzocht het kind en beweerde dat het allemaal in orde zou komen. Gerustgesteld vertrok vader Armand naar zijn kompanen, wellicht van de supportersploeg van FC Beringen. De koorts nam niet af, integendeel. In paniek nam moeder Camilla de bus naar het ziekenhuis van Mol. Sergeke stierf in haar armen op de lijnbus. Dat Erlkönig-achtige drama was onbespreekbaar in de familie. Jean-Maries zus Renée herinnert zich nog hoe ze als kind op een dag met haar moeder op het kerkhof van Leopoldsburg wandelde en plots een graf opmerkte met de naam Serge Berckmans.

'Ach, dat is gewoon een kindeke,' antwoordde moeder Berckmans op Renées vraag wie er begraven lag. Renée liep zonder het te beseffen het graf van haar broer voorbij.

Slechts vele jaren later, wanneer het gezin al lang naar Antwerpen was verhuisd, zou haar moeder met de kinderen over het weggerukte broertje praten. Eens in de zoveel jaar en alleen als vader Armand op pad was met drinkebroers. De ijzige relatie tussen de ouders, die in vele verhalen van Jean-Marie wordt opgeroepen, schrijven de dochters Berckmans deels toe aan dit onverwerkte drama. Jean-Marie zelf, die zonder gêne schreef over alles wat in zijn leven van belang was, zou later maar een paar keer, terloops en behoedzaam, het thema van de dood van Serge in zijn proza aanraken. Alsof hijzelf het kind was dat

het kamp nooit zou verlaten. 'Nooit, ma, spraken wij daarover, over het dode kind, dat ik zelf ben,' schreef hij in de bundel *Na het baden bij Baxter en de ontluizing bij Miss Grace* (2000). Zelfs voor hem bleven er grenzen die hij niet wilde of durfde te overschrijden. Serge werd herdacht in de naam van broer Paul die voluit Paul Rosette Serge Berckmans heet; de PRS uit Jean-Maries debuutroman *Geschiedenis van de revolutie* (1977).

Bij het begin van de gouden jaren zestig leefde het gezin Berckmans nog altijd in schamele omstandigheden in dat arbeidershuisje aan de Lommelsesteenweg. De maaltijden bestonden meestal uit brood of aardappelen met spek en worst, behalve op zondag, dan was er kip en appelmoes of puree. Speelgoed was er amper. In pre-kinderrechtentijden werden de kinderen geacht zichzelf bezig te houden. Bijvoorbeeld door samen in een kartonnen doos uit de elektrowinkel op de Lommelsesteenweg te kruipen en over het bleekveld te rollen tot de doos uit elkaar scheurde. Tegen het 'schijthuis' hing een schommel, maar als oom Jan op zijn klompen naar 'het gemak' stooft, was het opkrassen geblazen opdat deze tijdig ter bestemming zou geraken. Wanneer ze iets ouder waren, ging Jean-Marie weleens bij het slachthuis om een varkensblaas bedelen. Die spande hij over een pot om er een trom van te maken. Grote attracties voor de Berckmans-kinderen waren parades in de gemeente van De Jefkes, de katholieke fanfare die repeteerde in het nabijgelegen en intussen gesloopte art-decocafé Quatre Bras. Dan mochten ze op het betonmuurtje van het voortuintje zitten om naar een trommelkorps met echte trommels te kijken.

De Berckmansen waren weinig kerkelijk. Soms drong grootmoeder erop aan dat er naar de mis gegaan werd. Aldus werd Jean-Marie af en toe door vader Armand achter op de Vespa getrokken om naar de kerk te rijden waarover Jean-Marie in *Bericht uit Klein Konstantinopel* (1996) schrijft: '(...) een duister kerkportaal, schuifelende zwarte drommen die op gebiesde stoelen knielden, de stank van wierook en wijwater. De lange lijzige tong van de oude man in de soutane.' Ze arriveerden vlak voor de consecratie, bleven tot ze de hostie op de tong hadden ontvangen en gingen voor het laatste zingen de kerk uit. Grootoom Jan zette al helemaal geen voet in de kerk. 'Allemaal politieke propaganda,' sakkerde die.

Jean-Marie deed zijn eerste communie op 3 april 1960. ‘Vandaag ontving ik Jezus voor de eerste maal in mijn hartje’, staat er op zijn communiekaartje. Als kind in het kamp was hij gelovig, maar lang zou dat niet blijven duren.

Als oudste zoon, stond Jean-Marie vaak centraal. Hij verzong griezelverhalen voor zijn broer en zusters die ze zich tot de dag van vandaag herinneren. Zo vertelde hij in de slaapkamer van Mie Bees verhalen over ‘menneke pek’ een moordenaar met zeis die in de bossen achter het kamp zou rondzwerven. Blijkbaar zaaiden de verhalen zo veel onrust bij de zussen dat die de ruimte onder hun bed begonnen te inspecteren. Af en toe schoot vader Armand naar boven en deelde een paar fikse meppen uit om de rust te herstellen. Een rust die relatief was naast een vilbeluik en enkele kilometers van het exercitieterrein van de nationale strijdkrachten. ‘s Nachts hoorden de kinderen in de verte vaak het geratel van machinegeweren. Oorlog voeren was een lokale specialiteit.

Jean-Maries ouders schreven hem niet in aan een katholieke school zoals ze later in Antwerpen zouden doen, maar aan het Koninklijk Atheneum van Leopoldsburg. Van zijn zesde tot zijn elfde zou Jean-Marie er schoollopen. Hij werd al snel opgenomen in een groep vrienden die hij nooit zou vergeten. Hij ontmoette er onder meer François Fillée, net als Jean-Marie een jongen uit de *working class* en veel ouder dan zijn leeftijd. Fillée rookte al op zijn achtste (als het geen sigaretten waren, dan waren het gemalen eikenbladeren) en was ingewijd in het mysterie van de voortplanting. Ook Marc Kenens, zoon van Michel – beheerder van het plaatselijke liberale ziekenfonds, liberale schepen en fiere bezitter van een Citroën automobiel – behoorde tot zijn vriendengroep.

‘Boven het gezelschap van mijn klas- of straatgenootjes geef ik de voorkeur aan mijn eigen gezelschap’, schreef Jean-Marie later in het autobiografische ‘De Ballade van Wasted Youth’. Op de speelplaats klitte Jean-Marie nochtans samen met zijn vrienden op een bakstenen muurtje. Daar maakten zij hem vrij snel duidelijk dat Sinterklaas niet bestond, tot zijn grote teleurstelling en woede. Zijn kameraden herinneren zich Jean-Marie nog haarscherp: meestal verkramp, klein en in elkaar gedoken. Ofwel was hij zwijgzaam en luisterde hij naar de sterke

verhalen van zijn wereldse vrienden, ofwel stond hij in het middelpunt van de aandacht. Dan vertelde hij bevlogen verhalen en leek de schriële jongen in korte broek te groeien. ‘Een kleine professor’ is een beeld dat voortdurend weerkeert. Een jongen die de woorden bleef herkauwen. Een anekdote staat in het geheugen van zijn toenmalige kameraden gegrift: toen ze op een dag in de klas leerden over de buis van Eustachius, zei Marc Kenens hardop: ‘dan hebben we twee buizen van Eustachius’. Hilariteit bij de medeleerlingen die dachten dat Kenens weer eens voortvarend conclusies trok. De dag nadien kwam Jean-Marie op hem af en keek hem doordringend aan vanachter zijn ziekenfondsbrilletje. Na een lange stilte volgden de verlossende woorden: ‘Je had gelijk Marc. We hebben twee buizen van Eustachius.’

De eerste twee jaren hadden ze les in grote barakken op poten – ‘trams’ werden die prefabklassen genoemd – waarvoor ze eerst een trap op moesten klauteren. Jean-Marie was zonder meer de primus perpetuus van de klas die altijd in de negentig op honderd had en dankzij die hoge punten op het einde van het jaar in de turnzaal prijsboeken ontving. In die tijd kon het er in de lagere school hard aan toegaan. Zo klieperde meester Flaba op een keer een leerling door het raam van een barak. Jean-Marie was bang van die onderwijzer. Weerbarstig zoals hij in het Antwerpse Sint-Lievenscollege zou worden, was hij nog niet.

In het tweede leerjaar kregen ze les van een leraar naar wie Jean-Marie de rest van zijn leven zou verwijzen: meester Jacobs. Hij was jong weduwnaar geworden en pendelde met de bus van Lummen naar Leopoldsburg. Lesgeven was voor Jacobs een kwestie van roeping en militaire drill. Hij bleef de stof onvermoeibaar herhalen tot ze tot zijn pupillen doordrong. Als een mijnwerker delfde hij naar talenten en hij liet de leerlingen opstellen schrijven over prikkelende onderwerpen. Op een keer kreeg Jean-Marie van Jacobs negenenvijftien op tien voor een opstel met de boodschap dat het tien op tien waard was, maar dat hij niet wilde dat Jean-Marie onbescheiden zou worden.

Hij zei er ook bij, zo beweerde Jean-Marie jaren later in interviews, ‘dat Berckmans ooit een groot schrijver zou worden’. Wat er ook van moge zijn, Jean-Marie begon in het tweede leerjaar van het Koninklijk Atheneum wel degelijk zijn schrijverscarrière. Een van zijn opstellen, ‘César de trouwe hond’, werd zelfs gepubliceerd in een jeugdkatern